

Катерина Нестерчук
факультет філології і журналістики,
магістратура (перший рік навчання)
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник:
доктор філологічних наук, професор
Мар'яна Лановик

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ РОМАНА ІНГАРДЕНА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ NON-FINITO

У мистецтві на межі ХІХ – ХХ століть актуалізувався новий тип художнього мислення – non-finito, а це зумовило підвищення інтересу літературознавців до проблем творчого процесу, завершення/незавершення художніх творів, заповнення текстових лакун за допомогою інтенційних актів читача тощо.

Відтак у контексті літературно-естетичної теорії non-finito художнього твору набуває популярності феноменологічна концепція польського філософа, теоретика літератури Романа Інгардена. Відповідно до його онтологічної схеми, «є чотири форми буття: абсолютне, ідеальне, реальне, інтенційне. Це останнє, до якого належать всі мистецькі твори за способом своєї присутності, деривативне, гетерогенне, нефактичне. Інтенційні предмети, не маючи свого власного онтичного джерела, навіть після їхнього створення продовжують визначатися інтенційними актами реципієнта. Без цих актів їхня матеріальна данність є тільки інертним семантичним кодом, який чекає на свою актуалізацію чи конкретизацію» [3, с. 137]. Таким чином, літературний твір є суто інтенційним, інтерсуб'єктивно доступним, оскільки його мова двопланова, вона, згідно з літературознавицею М. Лановик, все ж таки «не дає змоги відтворювати світ, досвід, ідеї повністю – у тексті завжди залишаються «місця недоокреслення» (Р.Інгарден), трансцендентне поле не забезпечує повноти зображення, а пропонує лише часове бачення, обмежене можливостями. При цьому залишається свобода творчості та свобода вибору: твір пронизує певний мислячий простір, який треба «облаштувати» і все «доокреслити»

[2, с. 46].

На думку Р. Інгардена, причина цього полягає в тому, що твір художньої літератури не є, строго кажучи, конкретним (чи майже конкретним) об'єктом естетичного сприйняття. Твір як такий є лише схемою, яка в низці відносин доповнюється чи заповнюється читачем, а в деяких випадках піддається також змінам чи спотворенням. І тільки в цьому новому, більш повному і більш конкретному (хоча й тепер не цілком конкретному) вигляді твір разом із внесеними до нього доповненнями стає безпосереднім об'єктом естетичного сприйняття та насолоди. Саме те ціле, в якому авторський задум постає як вже доповнений і змінений читачем упродовж рецепції, Інгарден називає конкретизацією, що є результатом взаємодії двох різних чинників: власне твору та його читача, особливо активної та креативної діяльності останнього, що проявляється у процесі читання [1].

Конкретизація лакун у художньому творі здійснюється під час сприймання за допомогою актуалізації смислових кодів, яка базується на концептах, тобто на «всій семантичній потужності слова, фрази, параграфу і цілого твору. Ці концепти, будучи інтерсуб'єктивними, оберігають твір від моносуб'єктивного прочитання та інтерпретації» [3, с. 137]. До того ж, «місця недоокреслення в окремих конкретизаціях усуваються так, що там, де вони (у творі) були, з'являється певне ближче чи далі окреслення відповідного предмета, і, так би мовити, «заповнює» те місце. Це «заповнення» однак, не є достатньо визначене через ті аспекти предмета, які окреслені; у різних конкретизаціях воно може бути іншим» [1, с. 142]. Тому варто погодитись із думкою польського дослідника, який наголошує, що «літературний твір мистецтва (як і кожен літературний твір взагалі) слід протиставити його конкретизаціям, які виникають при окремих прочитаннях твору (чи при постановках твору в театрі та їх сприйманні глядачем)» [1, с. 142]: твір словесного мистецтва є «тією сталою схематичною формацією, яка завдяки своїй семантичній потенційності трансформується в естетичний твір у процесі рецепції» [3, с. 137], а його конкретизація, у якій лакуни частково заповнені, теж «сама ще схематична, але, якщо можна так висловитися, менше, ніж відповідний твір» [1, с. 142].

Крім того, важливо, що конкретизація й актуалізація твору словесного мистецтва відбувається не лише впродовж його читання, а й після. Здавалося б, після прочитання «не буде вже жодної іншої частини, що нічого не бракує, що очевидно є важливим для розуміння твору. Принаймні, в засаді – вже все повинно з'ясуватися. Якщо ж йдеться про часову перспективу і вигляд твору з погляду завершення, то цей вигляд не подає твору якимось більше адекватно, ніж усі інші. У всякому разі не вдається усунути можливих перспективних «скорочень», навіть, може, важче з погляду завершення охопити цілісність твору» [1, с. 160]. Після прочитання художнього твору реципієнт володіє сировинним матеріалом, який спонукає до актуалізації текстових лакун і своєрідного завершення твору: «пізнавальні процеси, що відбуваються після читання, висвітлюють такі прогалини і знову відсилають нас до самого твору. Без повернення до нього і без нового читання не можна зрушити з місця у намаганні справді зрозуміти і сприйняти синтетично твір з його особливою будовою та специфічними властивостями. Читання провадить нас до джерела, до самого твору. Всі так чи інакше зроблені висновки про твір оцінюються стосовно того, що дається в читанні або що під час нього можна з твору видобути. Можна твердити, що пізнавання твору під час читання, в якому встановлюються спершу його окремі частини, є тільки початком, підготовкою до пізнавальних операцій зі самим твором, які потім слід зробити. Але це «приготування» як фаза, в якій набувається досвід твору, є не тільки необхідною, але й незамінною, бо є вирішальною для всіх подальших пізнавальних операцій, що настають після нього» [1, с. 160-161], зокрема, для «доокреслення» усіх необхідних моментів, а відтак – для досягнення *finito* художнього твору.

Отже, згідно з літературознавчою концепцією Романа Інгардена, будь-який твір словесного мистецтва є інтенційним і потребує конкретизації, заповнення читачем «порожніх місць» за допомогою пізнавальних актів упродовж і після читання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інгарден Р. Про пізнавання літературного твору. *Слово-Знак-Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 139-161.

2. Лановик М. Феноменологія і проблеми інтерпретації художнього тексту. *Studia Methodologica : альманах* / гол. О. Лешак ; відп. ред. І. Папуша ; редкол. : О. Куца, Р. Гром'як, Т. Волкова [та ін.]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. Вип. 19. : Теорія літератури. Компаративістика. Україністика : зб. наук. праць з нагоди 70-річчя д-ра філол. наук, проф., акад. Академії вищої школи України Романа Гром'яка. С. 42-49.

3. Фізер І. Феноменологічна теорія та критика. *Слово-Знак-Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 136-138.